

05 จักรีหวนคืน 2489 - 2492

กล่าวอย่างถึงที่สุดแล้ว การเสียชีวิตของอานันท์จะมีความจริงเป็นอย่างไร ไม่ใช่สิ่งที่มีความสำคัญในเวลานั้น การขาดคำอธิบายที่ชวนคล้อยตามต่างหากที่เป็นตัวขับเคลื่อนการเมืองตลอดช่วงหกปีต่อมา บรรดาเชื้อพระวงศ์และพรรคการเมืองของควงและเสนีย์ที่ควมรวมกันเป็นประชาธิปไตย ต่างพากันใช้ปมปริศนานี้ให้เป็นประโยชน์ในการแผ่ขยายอำนาจของพวกเขา ขณะที่ถูกมิพลยังคงอยู่นอกสมรภูมิ พวกเขาจะประสบความสำเร็จในการใช้ความตายของอานันท์ในการต่อกรสำหรับรัฐธรรมนูญใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อฝ่ายเจ้า ครอบงำสภา และเดิมท้อพระคลังให้เต็ม

ขั้นตอนแรกของพวกเขาคือการบดขยี้ปริศนา คนไทยจำนวนมากไม่เต็มใจจะเชื่อว่าอานันท์ธรรมดาจะหนีตายตัวเองได้ ไม่ว่าจะโดยบังเอิญหรืออุบัติเหตุก็ตาม พวกเขาเชื่อพระวงศ์ฟังพอใจที่จะหนุนเสริมทัศนคตินี้ หลังจากเกิดเหตุการณ์หนึ่งวัน พรรคประชาธิปไตยโดยเฉพาะสองพี่น้องปราโมชเขียนอธิบายไปอีกทางหนึ่งว่า ปริศนาเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง และโดยแทบไม่คำนึงถึงความแนบเนียน พวกเขาอ้างคนจำนวนหนึ่งทำหน้าที่แพร่กระจายเรื่องนี้ไปทั่วกรุงเทพฯ¹ ภรรยาของเสนีย์บอกอุปทูตสหรัฐฯ ว่าปริศนาเป็นผู้บงการฆ่าอานันท์ และเชื้อพระวงศ์อาวุโสคนอื่นๆ ก็บอกเอกอัครราชทูตอังกฤษอย่างเดียวกัน² เหล่านักการทูตไม่เชื่อเรื่องนี้ แต่หลังจากที่เสียงของอานันท์บอกว่าตัวเองเชื่อว่าเป็นการฆาตกรรม ความเชื่อว่าปริศนาเป็นคนทำเริ่มมีน้ำหนัก หลังเหตุการณ์เพียงไม่กี่วัน ท่ามกลางผู้คนในโรงหนัง สมาชิกสภาผู้แทนคนหนึ่งของประชาธิปไตยร้องตะโกนว่า “ปริศนาในหลวง”³

ถ้าอานันท์ถูกฆาตกรรมโดยคนของปริศนาเพื่อที่จะทำลายสถาบันกษัตริย์จริงๆ แล้วล่ะก็ แผนการนี้ก็ส่งผลย้อนเข้าหาตัว ด้วยหากครอบครัวมหิดลยังอยู่ที่โลซานน์ ในช่วงสองสามปีข้างหน้า รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งอาจจะทวีความมั่นใจมากขึ้นในการบริหารประเทศโดยที่ไม่มีกษัตริย์ปรากฏกาย และสถาบันกษัตริย์ก็คงจะเป็นเพียงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมมิติเดียว แต่กลับกลายเป็นว่า โศกนาฏกรรมครั้งนี้ทำให้ครอบครัวมหิดลและสถาบันกษัตริย์ปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์และวิทยุทุกวัน กระทั่งประชาชนที่อยู่ในที่ห่างไกลก็ยังรับรู้ว่าการฆาตกรรมมีความสำคัญ ราชสำนักสับโอกาสมากขึ้นในการสำแดงความสูงส่งอันไร้เทียมทานของเลือดจักรีในความตายของอานันท์ สถาบันกษัตริย์กลับฟื้นคืนชีพและมีความสำคัญมากกว่าเดิม

เริ่มด้วยศพของอานันท์ ในบรรดาคนที่ถูกเรียกไปยังที่เกิดเหตุ แทบไม่มีใครรู้เรื่องการจัดการกับศพของกษัตริย์ สังฆบาลก็ได้จัดการชำระล้างคราบเลือดกระเซ็นบนร่างของอานันท์ไปเรียบร้อยแล้วเมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมาถึงและเริ่มสำรวจตรวจตรา แต่ก็ต้องหยุดเมื่อรังสีซินกรานด้วยสีหน้าเคร่งเครียดว่าเฉพาะนักบวชระดับสูงของราชสำนักบางคนเท่านั้นที่จะสามารถแตะต้องร่างของกษัตริย์ได้ ภายหลังในวันเดียวกันนั้น รังสีก็บอกกล่าวแก่บรรดาผู้นำที่มารวมตัวกันในที่นั้นว่าจะรายงานต่อสาธารณชนว่าเป็นการฆ่าตัวตายไม่ได้โดยเด็ดขาด ธรรมดาไม่มีทางที่จะฆ่าตัวตายได้ กระทั่งคำว่าฆ่าตัวตายก็ห้ามเอ่ยถึง เป็นการไม่บังควรแก่กษัตริย์ ปริศนาจึงไม่มีทางเลือกอื่นใดนอกจากแถลงอย่างอ้อมๆว่าเป็นอุบัติเหตุ⁴

¹ ศุภสวัสดิ์, *Noeng Sotwarot Subhasvasti*, 82.

² ศุภสวัสดิ์, *Powers That Be*, 18-19.

³ Rayne Kruger, *กงจักรปีศาจ (The Devil's Discus)* (London: Cassell, 1964), 103.

⁴ อังแล้ว, 98.

ด้วยความจำเป็นที่ต้องขอมผ่อนปรนกับวิทยาการสมัยใหม่ แพทย์จากโรงพยาบาลจุฬาฯ ได้รับอนุญาตให้ใช้สารเคมีรักษาโรคพร่าหมณ์ประจำราชสำนักนำศพประกอบพิธีชำระล้างด้วยน้ำมนต์จากพระในศาสนาพุทธ ศพถูกห่อด้วยผ้าขลิบทอง พันเหมือนมัมมี่ และบรรจุในทำนงในโกศประดับเงินและทอง ภูมิพลสวมนงกุฏลงบนศีรษะของพี่ชาย หลังจากนั้นโกศก็ถูกปิดผนึก และนำขึ้นเสลี่ยงเพื่อไปวางยังที่สูง ณ ห้องพระโรงของพระที่นั่งคูสิต ภายได้เสด็จจร

ร่างของอานันท์ได้รับการสักการะอยู่เป็นเวลาหนึ่งร้อยวัน ซึ่งอาจส่งผลในการประทับสถานันท์อยู่ ในจิตใจของประชาชนไทยมากกว่าหกเดือนแรกของการมาเยือนของครอบครัวมหิดลเสียอีก พิธีศพของเจ้าจะเน้นอย่างมากถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์ และนับแต่ต้นทศวรรษ 1930 (2473) เป็นต้นมา ก็ยังไม่เคยได้มีโอกาสที่จะสำแดงสิ่งนี้ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชนเลย

ทุกวันนี้เป็นเวลาหลายชั่วโมงจะมีพระมาสวดในห้องพระโรงที่เก็บศพ ทุกเย็นสังวาลย์และภูมิพลก็จะมานั่งสมาธิเป็นเวลาหนึ่งถึงสองชั่วโมงจนกลายเป็นการสร้างมาตรฐานสำหรับการเคารพศพ ทั้งสองถวายสิ่งของแก่พระ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่อานันท์ ขณะเดียวกัน เหล่าเชื้อพระวงศ์และข้าราชการก็จะทยอยเข้ามาแสดงความเคารพศพและคุกเข่าสวดมนต์ หลังจากสัปดาห์แรกผ่านไป สถาบันสำคัญและตระกูลต่างๆ ก็จะผลัดกันเป็นเจ้าภาพในแต่ละวัน

จากนั้นทุกวันอาทิตย์ ประชาชนทั่วไปก็ได้มีโอกาสอันไม่เคยมีมาก่อนที่จะได้มาถ่มกราบเบื้องหน้าโกศของกษัตริย์ ขณะที่พวกเขากำลังเดินต่อแถวผ่านห้องพระโรงสีทองและแดงเลือดหมู ก็จะได้เห็นกษัตริย์คนใหม่และแม่มาเฝ้าศพทุกวันไม่เคยขาด พร้อมทั้งพระสงฆ์ชั้นนำจำนวนมากสวดมนต์ให้แก่อานันท์ ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นถึงความสูงส่งอย่างหาที่เปรียบมิได้ของจักรีเลือดบริสุทธิ์

ในเมืองไทยมีประเพณีพิมพ์หนังสืองานศพบุคคลสำคัญแจกแก่ผู้ร่วมงาน ซึ่งทางครอบครัวอาจจะพิมพ์ชีวประวัติพร้อมด้วยงานเขียนของผู้ตาย หรืองานเขียนอื่นที่มีความสำคัญต่อผู้ตายอย่างเช่นบทสวด คำเทศนาสั่งสอนทางพุทธศาสนา เรื่องเก่าๆ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ หรือกระทงงานเขียนอันเป็นที่นิยม ในโอกาสครบรอบห้าสิบวันการเสียชีวิตของอานันท์ ภูมิพลก็แจกจ่ายหนังสืองานศพพี่ชาย ซึ่งเผยให้เห็นภาพของสถาบันกษัตริย์สมัยใหม่ตามที่อยากให้เห็น มันเป็นเรื่องราวของใครภูมิพลระว่ง อันเป็นจักรวาลวิทยาที่เชื่อมโยงกษัตริย์สมัยสุโขทัยเข้ากับพระพุทธรเจ้า อาจจะเป็นการตัดสินใจของเชื้อพระวงศ์รุ่นใหญ่บางคน ซึ่งยื่นเตือนประชาชนถึงการสืบสายภูมิธรรมจากพระพุทธรเจ้า-สุโขทัย-จักรี

จากนั้นไม่นาน ภูมิพลก็ได้ประกอบพิธีสำคัญอันหนึ่ง อานันท์ไม่เคยผ่านพิธีราชาภิเษกอย่างเป็นทางการ ในทางเทคนิคเขาจึงได้ฉัตรเจ็ดชั้นของเจ้าฟ้า แทนที่จะเป็นฉัตรทองเก้าชั้นของเจ้าเหนือหัว วันที่ 11 สิงหาคม ภูมิพลเป็นประธานในพิธีราชาภิเษกย้อนหลัง ซึ่งเป็นการพลิกแพลงพิธีกรรมอย่างชาญฉลาด โดยทำการมอบเครื่องยศกษัตริย์แก่ร่างของอานันท์ จากนั้นอานันท์จึงถือได้ว่าเป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีอย่างสมบูรณ์

ระหว่างพิธีศพดำเนินไปในแต่ละวัน สถานการณ์การเมืองอันเป็นผลจากความตายของเขาก็เริ่มร้อนแรง มีการพิจารณาสอบสวน ซึ่งทำให้การฉกฉวยต้องล่าช้าออกไประยะหนึ่ง ข่าวลือแพร่สะพัดไปทั่วว่าภูมิพลกำลังตกอยู่ในอันตราย ซึ่งยิ่งช่วยกระพือความเชื่อที่ว่าอานันท์ถูกลอบสังหารให้โหมแรงยิ่งขึ้นไปอีก เหล่าเชื้อพระวงศ์ถึงกับต้องออกมาปฏิเสธอย่างเป็นทางการว่าไม่มีการคุกคามดังกล่าว

ไม่ว่าจะด้วยเหตุที่สำเนียงถึงอันตราย หรือเพียงแค้นหาวิทยาลัยที่ไลซานันท์ก็สละเปิดเทอมแล้วก็ตาม ภูมิพลและแม่ไม่ได้อยู่ในเมืองไทยจนครบร้อยวัน พวกเขาจากไปสวีเดนและแคนาดาในวันที่ 19 สิงหาคม เรื่องราวในวันจากไปของพวกเขาถือเป็นจุดเริ่มต้นของเทพปรกณ์แห่งรัชกาลที่ 9 วันก่อนหน้านั้นเป็นวันอาทิตย์ ซึ่ง

ปกติเป็นวันที่ให้ประชาชนมาทำการสักการะแก่นันท์ และยังเป็นโอกาสสุดท้ายสำหรับภูมิภาคและแม่ด้วย ดังนั้นทางราชสำนักจึงตั้งใจจะปิดไม่ให้ประชาชนเข้า แต่ภูมิภาคยื่นยันให้ประชาชนเข้ามาได้ตามปกติ กระทั่งในเวลาที่เขาและแม่ยังอยู่ในนั้น

เช้าวันที่ 19 ขณะที่ภูมิภาคและแม่กำลังจากไปโดยมีผู้นำต่างๆ มาส่ง ผู้หญิงคนหนึ่งได้วิ่งเข้ามายังรถลีมูซีนที่พวกเขาที่นั่งอยู่และยื่นอะโรบายอย่างแก่ภูมิภาค มันไม่ใช่ระเบิดอย่างที่กลัว ภูมิภาคเล่าเรื่องนี้ให้สื่อมวลชนไทยฟังในภายหลัง แต่เป็นขนมหวานที่ทำเองและมีรสชาติเอร็ดอร่อย ซึ่งเขาบอกว่าเป็นข้อพิสูจน์ว่าคนไทยไม่มีทางคิดทำร้ายครอบครัวมหิดล ใครจะอยากทำร้ายธรรมราชากันเล่า นอกเสียจากนักรบเมืองผู้ชั่วร้าย?

ครอบครัวมหิดลจากไป โดยที่ทิ้งไว้เบื้องหลังคือ ทีมงานเหล่าเชื้อพระวงศ์มีอีกคนที่มุ่งมั่นจะสืบสานงานฟื้นฟูสถาบันฯ พวกเขาเองเองเป็นผู้พิทักษ์การสืบทอดวัฒนธรรมและการเมืองของสยาม และเป็นผู้ปกป้องที่แท้จริงของชาติที่พวกเขายังยึดมั่นเรียกว่าสยาม ร่มโพธิ์ร่มไทรของพวกเขาคือสว่างวัฒนาและรำไพพรรณี และผู้ที่เป็นลูกอุปการะของสว่าง คือ รังสิต ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการของภูมิภาค รังสิตเกิดในปี 2428 เป็นลูกของจุฬาลงกรณ์และนางสนมจากตระกูลสนทวงศ์อันทรงอิทธิพลและสืบเชื้อสายมาจากรัชกาลที่ 2 หลังจากแม่ตาย สว่างก็รับเขาไปเลี้ยงดู รังสิตจบวิศวกรรมศาสตร์จากยุโรปและแต่งงานกับหญิงชาวเยอรมัน เขาบริหารการเป็นเจ้าหน้าที่ชลประทานในสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 ในทศวรรษ 2473 เขาช่วยสว่างในการดูแลครอบครัวมหิดล ในขณะที่เขยวกับที่ถูกกล่าวหาว่าคบคิดวางแผน โคนล้มพิบูล

ผู้นำคนถัดมาคือธานีวัต หลานของรัชกาลที่ 4 เกิดปีเดียวกันกับรังสิต เขาเป็นผู้รู้ในเรื่องราวประวัติศาสตร์และพิธีการของราชสำนัก เคยเป็นผู้ดูแลพิธีราชาภิเษกของประชาธิปไตยและเป็นเสนาบดีกระทรวงศึกษาในสมัยนั้น หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เขาคอยระวังไม่แสดงบทบาท แม้จะยังคงเป็นศูนย์กลางหนึ่งของเครือข่ายราชสำนักอยู่ก็ตาม ธานีศึกษาค้นคว้าและเขียนงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ออกมาเป็นจำนวนมากโดยมุ่งเน้นยกย่องสรรเสริญกษัตริย์ ทำให้เขามีคุณสมบัติเหมาะสมที่สุดในการเป็นผู้ให้การศึกษาก่อนันท์และภูมิภาคในช่วงทศวรรษ 1940 (2483) เขาไม่ชอบพิบูล แต่ยอมรับปรีดีในแง่ความปรารถนาปรองและช่วยงานเสรีไทยในบางโอกาส แต่ก็ยังมองปรีดีเป็นภัยคุกคามในเชิงอุดมการณ์

ผู้พิทักษ์ราชบัลลังก์รายอื่นๆ ที่สำคัญได้แก่ อลงกุสุขสวัสดิ์ อดีตผู้บัญชาการทหารของรัชกาลที่ 7, จุมภฏพงษ์บริพัตร ลูกชายของบริพัตรที่ลี้ภัยอยู่นอกประเทศและเป็นผู้มีสิทธิสืบบัลลังก์อีกคนหนึ่ง, ภาณุพันธุ์ยุคล หลานของรัชกาลที่ 5, วรรณไวทยากร นักการทูตที่มีความคิดเสรีกว่าโดยเปรียบเทียบ ซึ่งเป็นคนสนิทของครอบครัวมหิดลมานาน, ศรีวิศาลวาจา ข้าราชการในรัชกาลที่ 7, และพี่น้องนักกฎหมายปราโมช ตลอดจนสมาชิกสภา พระยามานวราชเสวีและเจ้าพระยาศรีธรรมราชิเบศ

พวกเขาเป็นแนวหน้าของเครือข่ายตระกูลชนชั้นสูง ที่ต่างก็สืบสายเลือดจักรีมาส่วนหนึ่ง นั่นคือ ดิสกุล, เทวกุล, และกฤดากร ที่สืบเชื้อสายจากรัชกาลที่ 4, กิตติยากร จากลูกชายที่ไม่ใช่เจ้าฟ้าของจุฬาลงกรณ์, และปราโมชกับมาลากุล ที่สืบมาจากรัชกาลที่ 2 สมาชิกและเครือข่ายของพวกเขาแผ่ขยายไปทั่วราชสำนัก ราชการ และธุรกิจ ส่วนใหญ่ยอมรับระบอบรัฐธรรมนูญแต่ก็ยังโหยหาถึงระบอบกษัตริย์ที่ทรงอำนาจและการรื้อฟื้นสถาบันบรรดาศักดิ์ พวกเขาเชื่อมั่นในเรื่องราวของระบอบพ่อขุนของสุโขทัย และถือว่าช่วงทศวรรษ 1930 (2473) ที่เป็นยุคของพิบูลและปรีดีนั้นเป็นข้อพิสูจน์ถึงความล้มเหลวของรัฐที่ไร้กษัตริย์

ธานีเป็นผู้คอยให้คำอธิบายเชิงวิชาการแก่แนวคิดกษัตริย์นิยม เขาเคยให้คำปรึกษาแก่ประชาชนกว่า ระบบประชาธิปไตยที่มีรัฐธรรมนูญนั้น ไม่เหมาะกับวัฒนธรรมเอเชีย เขาอธิบายที่สนะนี้เมื่อ 24 ปีให้หลังว่า วิธีการคัดเลือกกษัตริย์ของสยามแต่โบราณมานั้นเป็น “ประชาธิปไตย” อยู่แล้ว เพราะ(ตามการตีความของธานี) การสืบราชสมบัติไม่เคยถูกกำหนดโดยความเป็นลูกคนหัวปีหรือทายาททางสายเลือดโดยอัตโนมัติ⁵ หากแต่กำหนดโดยคณะบุคคลชั้นนำ ผู้เป็นตัวแทนของประชาชน เปรียบได้กับการเลือกตั้ง “กษัตริย์” ของโรมันคาทอลิก หรือ โป๊ป โดยเหล่าคาร์ดินัลของวาติกัน ธานีอ้างว่าการยึดความเป็นลูกคนโตนั้นเป็นแนวคิดที่มาจาก ตะวันตกที่สร้างปัญหาในการสืบบัลลังก์ ดังที่เกิดในอยุธยา สุโขทัยอันเป็นต้นแบบนั้นได้แก้ปัญหานี้ด้วยวิธีการดั้งเดิมที่เหนือกว่า เนื่องจากไม่มีใครรู้เรื่องประวัติศาสตร์สยามมากเท่าเขา ก็เลยไม่มีใครโต้แย้ง

ในเดือนมีนาคม 2489 ธานีทำการบรรยายเรื่องกษัตริย์ในสยามให้ครอบครัวมหิดลฟัง⁶ งานชิ้นเอกนี้ที่ถูกนำมาตีพิมพ์อีกครั้งในหนังสืองานศพของเขาในปี 2517 และได้รับการอ้างอิงในเอกสารจำนวนมากของรัฐบาล ในเวลาต่อมา เน้นย้ำว่ากษัตริย์ที่ดีของสยามนั้นปกครองตามหลักธรรมศาสตร์ อันเป็นหลักธรรมะ ธานีอ้างถึงแนวคิดพราหมณ์ ฮินดูและเขมร ไตรภูมิพระร่วง และศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงอยู่ตลอดเวลา เขาเป็นผู้วางรากฐานให้กับอำนาจและภูมิพล:

คนไทยสมัยโบราณมีประเพณีเกี่ยวกับกษัตริย์ของพวกเขาเอง กษัตริย์นั้นแน่นอนว่าเป็นผู้นำของประชาชนในการศึกสงคราม แต่ในยามสงบก็ยังเป็นพ่อที่คอยให้คำปรึกษาในทุกเรื่องและทุกคนยอมรับในคำวินิจฉัย ยิ่งกว่านี้ ประชาชนยังเข้าถึงเขาได้ เราได้รู้จากศิลาจารึกว่า เบื้องหน้าวังในสมัยสุโขทัย มีระฆังแขวนอยู่เพื่อให้ประชาชนตีเวลาที่พวกเขาต้องการความช่วยเหลือ ประเพณีนี้สืบทอดกันมาหลายร้อยปีโดยมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย จนกระทั่งมาถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

สิ่งที่ก่อรูประบอบพ่อขุนนี้ก็คือ “พระมนูธรรมศาสตร์” ตามคำของธานี “พระมนูธรรมศาสตร์นี้บรรยายลักษณะในอุดมคติของกษัตริย์ คือ มีคุณธรรม ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน.... ยึดมั่นในทศพิธราชธรรม ถือศีลห้าอยู่เป็นนิตย์ และศีลแปดในวันสำคัญทางศาสนา”

เมื่อได้แสดงให้เห็นแล้วว่ากษัตริย์แห่งสยามได้ปกครองด้วย “พระมนูธรรมศาสตร์” มาตลอด ธานีบอกว่าการปฏิวัติ 2475 นั้นจึงไม่มีความจำเป็น ระบอบกษัตริย์ที่จำกัดโดยรัฐธรรมนูญตามแบบสมัยใหม่นั้นเป็น “แนวคิดฝรั่งล้วนๆ” แต่ก็ยอมรับว่าเป็นปฏิริยาที่เป็นเหตุเป็นผลต่อ “ปัญหาใหม่” ซึ่งเกิดขึ้นจากการติดต่อสัมพันธ์กับตะวันตกและ “อยู่พ้นวิสัยของพระมนูธรรมศาสตร์” ธานียอมรับว่าความเป็นสมัยใหม่ก่อให้เกิดสิ่งท้าทายเชิงเทคนิคที่ยากลำบากแก่ระบบเก่า และเขาก็บิดผันตรรกะเพื่อมุดฝ่าทางตันนี้ “ด้วยขาดหลักธรรมศาสตร์อันเหมาะสม” ในการรับมือปัญหาท้าทายต่างๆ อย่างเช่น สุขอนามัยและการศึกษาของประชาชน กษัตริย์ก็ต้องเดินหน้าต่อและ “ใช้อำนาจนิติบัญญัติอย่างเต็มที่” หมายความว่า กษัตริย์เป็นผู้เขียนกฎหมายและกำหนดนโยบายสมัยใหม่ที่เหมาะสม นี่คือคุณค่าหลักของระบอบประชาธิปไตยที่มีรัฐธรรมนูญ ธานีให้เหตุผล

⁵ ธานีนิวัต, “The Old Siamese Conception of the Monarchy,” ในชุมนุมพระนิพนธ์ (หนังสืองานศพของธานีนิวัต, กรุงเทพฯ, 2517).

⁶ อ้างแล้ว

ธานีเหล็กเลื่องประเด่นเหนือธรรมชาติอย่างสายเลือดกษัตริย์ ด้วยตระหนักถึงการท้าทายของ วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ส่วนพระปรีชาญาณของกษัตริย์นั้นเป็นข้อเท็จจริงที่ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ เขาบอกว่า การปรับเปลี่ยนการบริหารราชการแผ่นดินที่ประสบความสำเร็จทั้งหมดของรัชกาลที่ 4, 5, และ 6 นั้น “เป็นความคิดริเริ่มของกษัตริย์เอง” เมื่อใดที่กฎเกณฑ์ทางธรรมชาติล้มเหลว พระปรีชาญาณก็จะพบทางออก เขาเสริมว่าอย่างไรก็ดี “สิ่งที่ผู้ประวัติศาสตร์กฎหมายได้กล่าวไว้ หน้าที่ของกษัตริย์ไม่ใช่การออกกฎหมาย แต่เป็นการคุ้มครองประชาชนและรักษากฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์”

ความศักดิ์สิทธิ์สูงส่งดังเทพของกษัตริย์ก็เป็นปัญหาในบริบทสมัยใหม่ และธานีก็บอกแก่นักเรียนพิเศษของเขาว่าสิ่งนี้เป็นเพียงชนบทที่ตกค้างมาจากเขมร:

ชาวสยามทั่วไปตอนนั้นก็เหมือนตอนนี้ ไม่เคยได้ยึดถืออย่างเป็นทางการเป็นจริงเป็นจังในความคิดที่ว่ากษัตริย์ของ พวกเขามีความเชื่อมโยงกับเทพของฮินดู ที่เอาเข้าจริงแล้วไม่มีที่ทางอยู่ในศาสนาพุทธ... กษัตริย์สยาม ไม่เคยเป็นศาสดา (high priest) ทั้งในแง่ทฤษฎีหรือปฏิบัติไม่ว่าสมัยไหน หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในเรื่องนี้ก็คือ เป็นผู้สักการะหรือไม่ก็เป็น “ผู้ทำนุบำรุงศาสนา” พระของศาสนาพุทธแสวงหาการหลุดพ้น และกษัตริย์ไม่สามารถทำอย่างนั้นได้ ไม่อย่างนั้นก็จะถูกหว่านล้อมว่าละทิ้งหน้าที่

ทัศนคติของธานีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ได้รับการสาธยายในภายหลังในคราวการประชุมระหว่างประเทศของพุทธศาสนิกชน ซึ่งเขาได้กล่าวว่า “ฐานะของกษัตริย์แห่งสยามที่มีต่อสถาบันสงฆ์ หรืออันที่จริงศาสนาใดก็ตามในราชอาณาจักรนั้น มิใช่ฐานะของผู้ปกป้อง(defender) หากแต่เป็นผู้คุ้มครอง(protector) เราชาวสยามได้รับการปลูกฝังมาด้วยขันติขององค์พระศาสดา (the Master’s tolerance) จนเรื่องการปกป้อง (defense) ไม่เคยอยู่ในความคิดของพวกเรา”⁷ ด้วยการอ้างถึงรัชกาลที่ 1 ที่จัดการชำระสถาบันสงฆ์ที่เสื่อมถอย ธานีบอกเป็นนัยว่าความบริสุทธิ์อันคิดตัวมาแต่เกิดโดยธรรมชาติทำให้รัชกาลที่ 1 มีคุณสมบัติพิเศษพร้อมที่สุดในการปกป้องคำสั่งสอนและวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนา:

ในบรรดาปัญหาแรกสุดที่รัชกาลที่ 1 จัดการคือการถือวัตรปฏิบัติของพระและความเสื่อมทรามทางศีลธรรมของภราดรอันเป็นผลตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ถืออภิสิทธิ์ในยศตำแหน่ง ภาระของรัชกาลที่ 1 คือการคุ้มครองสถาบันสงฆ์ ไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นการรุกรานจากภายนอก แต่จากความอ่อนแอของสงฆ์เอง

การทำนุบำรุงศาสนาของกษัตริย์เน้นที่ประชาชนเป็นสำคัญ ในขณะที่รัฐเป็นผู้สนับสนุนสถาบันศาสนาในการปฏิบัติหน้าที่และในการให้การศึกษา ดังนั้นสยามจึงสามารถดูแลรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่ดีกว่าประเทศเพื่อนบ้านที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองที่ไม่ใช่พุทธ ซึ่งไม่นำพากับปัญหาของสถาบันพุทธศาสนา

กษัตริย์ของธานีจึงเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่สูงส่งกว่าพระสงฆ์และรัฐบาลที่ไม่รู้ผิดชอบชั่วดี เขาสรุปไว้ในที่แห่งอื่นว่า กษัตริย์เป็นผู้รื้อสร้างเสถียรภาพและการพัฒนาของยุคสมัยใหม่ “ความเจริญรุ่งเรืองและเอกราชของชาติเราตลอดเวลา 150 ปีแรกของรัตนโกสินทร์เป็นผลมาจากพระปรีชาสามารถและอัจฉริยภาพในการบริหาร

⁷ ธานีนิวัต, “Monarchical Protection of the Buddhist Church in Siam,” ใน อ้างแล้ว

บ้านเมืองของกษัตริย์ของเรา และข้าพเจ้ามองไม่เห็นว่าจะสามารถธำรงสภาวะเช่นนี้สืบต่อไปได้อย่างไรหากปราศจากกษัตริย์ที่ดี⁸

คดีเช่นนี้หนุนนำให้เหล่าเชื้อพระวงศ์มุ่งมั่นที่จะแปรความตายของอานันท์ให้กลายเป็นความได้เปรียบเพื่อทำลายเศษเดนที่ยังเหลืออยู่ของผู้ก่อการ 2475 ภายในระยะเวลาไม่กี่วัน ปรีดีก็ต้องอยู่ในสภาพทุลักทุเลด้วยข่าวลือที่โง่งมตัวเขา เขาสั่งห้ามสื่อมวลชนรายงานข่าวการเสียชีวิตของอานันท์ เพื่อรักษาเกียรติภูมิของสถาบันกษัตริย์ และแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนเพื่อสรุปคดี คณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วยนายตำรวจ ผู้พิพากษาชั้นผู้ใหญ่ และจุมภฏ, ภาณุพันธ์, และธานี เลขานุการคือผู้พิพากษาหนุ่ม สัญญา ธรรมศักดิ์

ปรีดีล้มเหลวในการควบคุมสถานการณ์ ฝ่ายนิยมเจ้าที่รวมตัวกันในนามพรรคประชาธิปัตย์ก็นำการเสียชีวิตของอานันท์ไปเป็นประเด็นหาเสียงในการเลือกตั้งเดือนสิงหาคมตามที่กำหนดโดยรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งเคียงคู่ไปกับควงและพี่น้องปราโมชในนามพรรคประชาธิปัตย์ก็คือพันธมิตรของราชสำนัก เช่น อุปลิสาน จุมพล, ศรีวิสารวาจา, ศรีธรรมาธิเบศ, บริรักษ์ เวชการ, และศรีเสนา สมบัติศิริ ยกเว้นอุปลิสานแล้ว ทั้งหมดได้กลายมาเป็นองคมนตรีของภูมิพลในภายหลัง

หลังนับคะแนนเสียง พรรคที่สนับสนุนปรีดียังคงได้เสียงข้างมาก แต่พอเปิดสภา เสนีย์กับควงก็กระหน่ำรัฐบาลด้วยเรื่องอานันท์จนปรีดีต้องลาออก (หลายวันหลังภูมิพลจากไปแล้ว) และหลบไปต่างประเทศเป็นเวลาหลายสัปดาห์เพื่อสงบสติอารมณ์ และธำรงนาวาสวัสดิ์ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ก่อการ 2475 เข้าดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี

สิ้นเดือนตุลาคม คณะกรรมการสอบสวนแถลงผลสรุปว่า อานันท์ไม่มีทางที่จะยิงตัวเองโดยอุบัติเหตุ คณะกรรมการปฏิเสธที่จะชี้ชัดว่าเป็นการฆ่าตัวตายหรือฆาตกรรม แต่นั่นไม่สำคัญ ผลสรุปเข้าทางความเชื่อที่ว่า ปรีดีจัดการอำพรางเพื่อกลบเกลื่อนความไม่ชอบมาพากลและปกป้องตนเอง พันมิตรเก่าแก่ของพิบูลในกองทัพก็ช่วยกระพือโหมกระแสด้านปรีดีด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นผลจากการสูญเสียตำแหน่งและผลประโยชน์แก่เสรีไทหลังสงคราม ในเดือนมีนาคม 2490 พิบูลหนุนพวกเขาในการตั้งพรรคใหม่และเริ่มป่วนรัฐบาล ฝ่ายนิยมกษัตริย์ก็ร่วมมือกับพวกเขาอย่างน่าประหลาดใจ

ที่เหลือเป็นไปตามกระแสในสถานการณ์ยุคหลังสงคราม ในช่วงปี 2490 เศรษฐกิจตกต่ำ ภาวะข้าวขาดหมากแพงก่อให้เกิดเงินเฟ้ออย่างรุนแรง เรื่องทุจริตคือฉาวกระหน่ำรัฐบาลธำรงและฝ่ายค้านก็คอยโจมตี ความขัดแย้งทวีความตึงเครียดมากขึ้นเมื่อถึงเดือนพฤษภาคมก็กลัวกันว่าจะเกิดสงครามกลางเมือง ประชาชนเริ่มนึกจินตนาการตามการวาดหวังของฝ่ายนิยมเจ้าว่าการเสียชีวิตของรัชกาลที่ 8 ได้แสดงถึงกลางของประเทศ ในที่สุด วันที่ 8 พฤศจิกายน ทหารก็ทำรัฐประหาร โค่นล้มธำรง ปรีดีแคล้วคลาดจากการถูกสังหารและหนีไปต่างประเทศด้วยความช่วยเหลือจากนักการทูตอังกฤษและสหรัฐฯ

ไม่มีใครแปลกใจกับการรัฐประหาร ผิน ชุณหะวัณกับกาจ กาจสงคราม พันมิตรของพิบูลได้ทำการหยั่งเสียงไม่เพียงแต่ในแวดวงผู้นำทหารเท่านั้น แต่ยังรวมถึงควง, เสนีย์ และราชสำนักด้วย คณะรัฐประหารได้รับการยืนยันถึงความเห็นชอบของราชสำนักผ่านทางจักรพันธ์เพ็ญศิริ เชื้อพระวงศ์ผู้เป็นลูกเขยของกาจและคนอื่นๆ แม้ว่าพิบูลก็กำลังวางแผนที่จะกลับมาครองอำนาจก็ตาม เหล่าเชื้อพระวงศ์ก็ตัดสินใจว่าปรีดีคือศัตรูที่สำคัญกว่า

การรัฐประหารครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าราชสำนักได้รูกีบทางการเมืองมากเพียงไรนับแต่อานันท์เสียชีวิต ขุนศึกของพิบูลตอนนี้ก็เห็นแล้วว่าสถาบันกษัตริย์มีความสำคัญต่อความชอบธรรมของพวกเขา ด้วยสหรัฐฯ และอังกฤษมีแนวโน้มจะคัดค้านการรัฐประหาร (พิบูลยังคงถูกมองเป็นอาชญากรสงครามอยู่) เหล่านายพลจึงผูกโยง

⁸ ผาสุกและเบเคอร์, *Thailand*, 267.

ตัวเองเข้ากับวังเพื่อสร้างความชอบธรรมในการยึดอำนาจ ในขณะที่อ้างความทุกข์ยากของประชาชน การทุจริตของรัฐบาล และการอพยพของชาวจีนที่ไม่มีกรรมคุณ พวกเขาก็เน้นว่าการรัฐประหารนั้นเป็นไปเพื่อปกป้องสถาบันกษัตริย์เป็นอันดับแรก พวกเขาถือว่ารัฐบาลปรีดี-ธีระวงไม่ให้ความเคารพชาติ ศาสนาและกษัตริย์ กาจอธิบายว่าการทุจริตของรัฐบาลได้เป็นการลบหลู่รัฐธรรมนูญที่ลงนามโดยอานันท์ และข้อพิพาทนี้ก็เห็นได้จากการปรากฏของอิเร้งเหินฮองอันเป็นสถานที่ประกอบพิธีฌาปนกิจ อิเร้งเคยปรากฏในอยุธยาก่อนที่จะพ่ายแพ้แก่พม่า ดังนั้นทหารจึงจำเป็นต้องเข้ามาแทรกแซงเพื่อรักษาประเทศชาติ กาจกล่าวแก่ประชาชน⁹

ยิ่งไปกว่านั้น เหล่าทหารก็อ้างว่ามีหลักฐานชัดเจนว่าปรีดีมีส่วนเกี่ยวข้องในการเสียชีวิตของอานันท์ พร้อมเพิ่มเติมว่ายังวางแผนที่จะฆ่ากษัตริย์อีกด้วยเพื่อกำจัดสถาบันกษัตริย์ให้หมดสิ้นไปและเปลี่ยนประเทศเป็นคอมมิวนิสต์ พวกเขาจับกุมมหาดเล็กสองคน ชิดและบุษย์ และอดีตราชเลขาธิการเฉลียว ปทุมรสด้วยข้อกล่าวหาเป็นผู้สมรู้ร่วมคิดกับปรีดี มีอีกคนหนึ่งที่ถูกตั้งข้อกล่าวหาคือ อดีตราชของครุฑวัชรชัย ที่หนีไปต่างประเทศ เช่นเดียวกับปรีดี

การสนับสนุนรัฐประหารของราชสำนักเห็นได้ชัดจากการที่รังสิต ผู้สำเร็จราชการฯ ให้ความเห็นชอบด้วยความรวดเร็ว เขาให้การยอมรับอย่างเป็นทางการในนามของกษัตริย์ภายในระยะเวลาไม่ถึง 24 ชั่วโมง และประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่คณะรัฐประหารได้ร่างเตรียมมาก่อนในทันที บางคนอ้างในภายหลังว่ารังสิตจำเป็นต้องทำอย่างนั้นเนื่องจากถูกจับขังด้วยปืน¹⁰ แต่เนื้อหาสาระของรัฐธรรมนูญและความลับไวของรังสิตในมาตราหนึ่งสนับสนุนความคิดที่ว่าฝ่ายนิยมเจ้าได้มีส่วนช่วยร่างมันขึ้นมา ให้เป็นประโยชน์แก่ราชสำนัก

คำอารัมภบทของรัฐธรรมนูญทำให้การโค่นล้มรัฐบาลฟังดูเหมือนเป็นข้อตกลงระหว่างคณะรัฐประหารกับราชสำนักยังงั้น “เพื่อแก้ไขสถานการณ์ที่ย่ำแย่ในปัจจุบัน ประชาชนชาวสยามส่วนใหญ่และทหารในกองทัพสยามได้รวมใจกันเรียกร้องต่อกษัตริย์ให้ยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันและประกาศใช้ฉบับใหม่”¹¹

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอันแรกคือการกำหนดให้มีคณะอภิรัฐมนตรีขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและจัดการเรื่องส่วนตัวแก่กษัตริย์ ราชสำนักถูกปฏิเสธเรื่องนี้ในรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับก่อนหน้า สมาชิกคณะอภิรัฐมนตรีที่มีจำนวนห้าคนจะได้รับการแต่งตั้งโดยกษัตริย์และทำหน้าที่เป็นคณะผู้สำเร็จราชการฯ ในเวลาที่กษัตริย์ไม่อยู่ การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอันที่สองคือการมีวุฒิสภาที่กษัตริย์เป็นคนคัดเลือก มีจำนวน 100 คน เท่ากับสภาผู้แทนราษฎร ดังนั้นแม้ว่าอำนาจยับยั้งของกษัตริย์จะยังคงไม่แตกต่างจากไปจากปี 2489 ที่สภาสามารถยื่นขณมติเดิมได้ด้วยเสียงข้างมาก วุฒิสภาที่เป็นเอกภาพมาจากราชสำนักก็จะสามารถเสริมอำนาจยับยั้งของกษัตริย์ได้

การเปลี่ยนแปลงส่วนอื่นๆ นั้นเป็นการเพิ่มอำนาจให้ราชสำนักควบคุมการดำเนินงานของตัวเองได้มากขึ้นและเสริมอำนาจในสถานการณ์ฉุกเฉินของกษัตริย์ เช่นการประกาศสงครามหรือกฏอัยการศึก การเปลี่ยนแปลงเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งก็นับว่ามีความสำคัญมากแล้วหากมีการใช้จริงๆ รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ระบุนโยบายต่างๆ ของรัฐบาลหนึ่งไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยรัฐบาลชุดถัดมาหากไม่ได้รับการเห็นชอบจากกษัตริย์ ซึ่งทำให้กษัตริย์มีสถานะเป็นแหล่งที่มาของเสถียรภาพและความต่อเนื่อง เนื่องจากมีอำนาจตัดสินใจว่านโยบายใดเป็นประโยชน์สำหรับประเทศในระยะยาว

⁹ บางกอกโพสต์, 5 เมษายน 2491.

¹⁰ กอบเก้อ สุวรรณทัต, Thailand's Durable Premiere (กัวลาลัมเปอร์: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยอ็อกซ์ฟอร์ด, 2538), 39.

¹¹ ทักซ์, Thai Politics, 524.

หลังจากลงนามในรัฐธรรมนูญ รังสิตก็ลงมือแต่งตั้งคณะอภิรัฐมนตรีทันที ประกอบด้วยรังสิตเองในฐานะประธาน, ธานี, อลงกฎ, มานวราชเสวี, และอดุลเดชจรีส เหตุที่เร่งด่วนเห็นได้ชัดว่าเพื่อกันไม่ให้พิบูลเป็นประธาน การแต่งตั้งอดุลเดชจรีส ที่ไม่มีความโดดเด่นทางการเมืองแต่เป็นสมาชิกคณะราษฎรที่ได้รับการยอมรับนับถือ อาจช่วยบรรเทาความรู้สึกของพิบูลลงได้ แต่อดุลเดชจรีสไม่เคยเข้าร่วมประชุมคณะอภิรัฐมนตรีเลย ไม่ว่าจะเป็นการจงใจของเจ้าตัวหรือความประสงค์ของราชสำนักก็ตาม

เหล่าขุนทหารส่งจักรพันธ์ไปยังโลซานน์เพื่อเสนอรัฐธรรมนูญใหม่แก่พิบูล หากพิบูลจะมีปัญหาใดๆ กับการรัฐประหารก็ตามที ก็ไม่ปรากฏร่องรอยในหนังสือรับรองของเขาที่ลงวันที่ 25 พฤศจิกายน “บรรดาผู้ที่เกี่ยวข้องในปฏิบัติการครั้งนี้ไม่ได้ประสงค์ในอำนาจเพื่อประโยชน์ของตนเอง หากแต่มุ่งที่จะสร้างความเข้มแข็งแก่รัฐบาลใหม่ที่จะบริหารราชการแผ่นดินเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชาติและเพื่อจัดความทุกข์ยากทั้งปวงที่[ประชาชน]ประสบอยู่ในเวลานี้”¹²

เหล่าขุนทหารก็วาดหวังว่าพวกตนจะเป็นผู้กุมอำนาจที่แท้จริงในรัฐบาล และราชสำนักก็จะเป็นสัญลักษณ์สูงส่งของชาติ พวกเขาสำคัญผิด ราชสำนักและพันธมิตรลงชิงความได้เปรียบและรุกคืบขยายอำนาจต่อไป

ข้อเรียกร้องประการแรก (เห็นได้ชัดว่ามาจากธานี) คือ ให้คงเป็นนายฯ และจัดการเลือกตั้งโดยเร็ว¹³ ขณะที่สหรัฐฯ และอังกฤษสงวนท่าที ยังไม่ให้การรับรองรัฐบาลชุดใหม่จนกว่าจะมีความเป็นประชาธิปไตย เหล่าขุนทหารก็จำต้องยินยอม จากนั้น รังสิตก็ปฏิเสธรายชื่อสมาชิกวุฒิสภาที่คณะรัฐประหารเสนอมาทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทหารและข้าราชการ เขายืนยันว่าเรื่องนี้เป็นการตัดสินใจของกษัตริย์ล้วนๆ แล้วจัดการแต่งตั้งวุฒิสมาชิกที่ล้วนแล้วแต่เป็นเชื้อพระวงศ์ ขุนนางและพ่อค้าที่เป็นมิตรกับวัง ในหนึ่งร้อยคน มีเพียงแปดคนเท่านั้นที่มาจากคณะรัฐประหาร

ฝ่ายนิคมเจ้าชายอำนาจออกไปอย่างเป็นขั้นเป็นตอน แม้ว่ากองทัพจะได้ยกเลิกการห้ามข้าราชการมาเล่นการเมืองแล้วก็ตาม แต่คงก็ยอมให้สมาชิกคณะรัฐประหารเข้ามาเป็นรัฐมนตรีได้เพียงสองคนเท่านั้น จากนั้นคณะรัฐมนตรียังได้ให้อำนาจแก่รังสิตมากขึ้นในการจัดการบริหารงานราชสำนัก ซึ่งมีทั้งสำนักพระราชวัง สำนักงานทรัพย์สินฯ และองครักษ์ โดยทั้งหมดนี้ไม่ได้อยู่ในการควบคุมของฝ่ายเจ้ามาตั้งแต่ 2475 มีรายงานในเวลาต่อมาว่ารังสิตปลดข้าราชการเกือบ 60 คน ทำการล้างบางคนที่อาจจะไม่จงรักภักดี รวมทั้งคนของปรีดีด้วยหลายคน¹⁴

ฝ่ายเจ้ามาดหมายที่จะขยับขยายอำนาจมากยิ่งขึ้นไปอีก จึงเกลี้ยกล่อมพิบูล, ผิน, กาจและขุนทหารอื่นๆ ให้ตกลงที่จะร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่หลังการเลือกตั้ง เหล่าขุนทหารไม่มีทางเลือกนอกจากต้องสนับสนุนรัฐบาลให้ได้การยอมรับจากสหรัฐฯ และอังกฤษ หากไม่แล้วก็จะเสี่ยงกับการถูกแทรกแซง

ตามความคาดหมาย ผลการเลือกตั้งวันที่ 29 มกราคม 2491 พรรคประชาธิปไตยได้เสียงข้างมาก คงกลับมาเป็นนายฯ และแต่งตั้งพันธมิตรของราชสำนักเป็นรัฐมนตรีเกือบทั้งคณะ เหล่าขุนทหารและพวกพ้อง

¹² กอบแก้ว, *Thailand's Durable Premiere*, 39.

¹³ Frank C. Darling, “American Influence on the Evolution of Constitutional Government in Thailand” (Unpublished thesis, Washington: American University, 1960), 185.

¹⁴ บงกชกโปสค์, 18 มกราคม 2492

ของปรีดีที่ยังหลงเหลืออยู่จำนวนมากตอนนี้ก็ได้ประจักษ์ถึงการยึดอำนาจคืนของฝ่ายเจ้าแล้ว พวกเขาเปรียบคณะอภิรัฐมนตรีไม่ต่างจากอภิรัฐมนตรีสภายุคก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ประกอบด้วยเชื้อพระวงศ์ รัชสีต, ทวีวงศ์ ถวัลย์ศักดิ์ หัวหน้าสำนักพระราชวัง และนิกรเทวัญ เทวกุล เลขานุการส่วนตัวของกษัตริย์ ต่างถูกกล่าวหาว่าวางแผนที่จะย้อนเวลากลับไปก่อน 2475 เหล่าขุนทหารพากันเดือดดาล ช่มชู้กลาๆ ว่าจะเปิดโปงว่าภูมิพลคือคนฆ่าอานันท์ และจะตั้งกฎหมายที่ดูหมองว่าหัวอ่อนกว่าขึ้นมาเป็นกษัตริย์แทน

พรรคประชาธิปไตยขึ้นห้อยอยู่จนถึงวันจักรี 6 เมษายน เหล่าขุนทหารกลุ่มต่างๆ ตบเท้าบังคับให้ควงลาออก และบังคับให้รัชสีตแต่งตั้งพิบูลเป็นนายกฯ สองวันถัดมา ควงถอยฉาก พิบูลขึ้นครองอำนาจอีกครั้ง นับเป็นการถอยร่นของฝ่ายเจ้า แต่ยังไม่ไขความพ่ายแพ้โดยสิ้นเชิง ควงหักหน้าพิบูลด้วยการระบอบอย่างไฉ่ๆ ในหนังสือถึงภูมิพลว่าเขาขอลาออกโดยมีปิ่นจ่อข้างหัว และระบุชื่อขุนทหารที่มีส่วนเกี่ยวข้อง¹⁵ พิบูลที่คืนรนเพื่อให้กษัตริย์รับรอง ก็แก้สถานการณ์ด้วยการประกาศตนเป็น “ผู้นิยมกษัตริย์ในระบบรัฐธรรมนูญ” พลิกจากคราวที่เป็นนายกฯ ครั้งหลังสุด¹⁶ “ผมไม่ได้บีบบังคับให้ราชสำนักแต่งตั้งผม(เป็นนายกฯ) ราชสำนักเลือกผมเอง” เขาประกาศ¹⁷ เพื่อเป็นการพิสูจน์ เขาแทบไม่เปลี่ยนคณะรัฐมนตรีของควงเลย และไฟเขียวให้เสนีย์รัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรมทำการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

หากเป็นหนึ่งปีก่อนหน้านั้น พิบูลคงจะไม่รอดพ้นได้รับการต่อต้านจากอเมริกาและอังกฤษ แต่เวลานั้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ถูกรอบงำด้วยการเมืองยุคสงครามเย็น ภายในปี 2491 กองทัพของเหมาเจ๋อตงทวีความเข้มแข็งมากขึ้นในจีนและเวียดนามที่ก็เคียบกล้าในเวียดนาม สหรัฐฯ กำลังหมายตาไทยให้เป็นแนวต้านทานคอมมิวนิสต์ วอชิงตันทำข้อตกลงทางทหารกับกองทัพไทยเป็นครั้งแรกในต้นปี 2491 จึงหลงลืมการที่พิบูลเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นในช่วงสงครามไปได้อย่างง่ายดาย มันคือสัญญาณอันแรกๆ ที่แสดงให้เห็นว่าการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ของสหรัฐฯ จะมีอิทธิพลกำหนดการเมืองของประเทศไทยได้ขนาดไหน รวมถึงการฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์ในช่วง 40 ปีต่อมา

ทั้งหมดนี้ (หนังสือของควง คำประกาศของพิบูล และอิทธิพลต่างชาติในการเมืองไทย) คงเป็นที่พิศวงงงงวยสำหรับภูมิพล เขาได้รับรองการรัฐประหารในเดือนพฤศจิกายน 2490 ถึงตอนนี้เขาพบว่าอำนาจในการแต่งตั้งนายกฯ และคณะรัฐมนตรีที่มาจาก การเลือกตั้งนั้นได้ปลาสนาการไปในพริบตาด้วยความทะเยอทะยานของกองทัพ และคำชี้แนะของเขาในเรื่องทางสายกลางและความไม่ยึดมั่นในตัวตนนั้นไม่มีใครรับฟัง ไม่ว่ารัฐธรรมนูญจะระบุอย่างไรก็ตาม เหล่าขุนทหารก็ทำตามที่ตนพอใจ ถึงกระนั้น น่าประหลาดที่พิบูลผู้เป็นศัตรูเก่าแก่ของราชบัลลังก์ ก็ยังคงต้องแสวงหาการรับรองจากกษัตริย์

ตลอดปี 2491 กองทัพอายใ้การนำของพิบูลต้องถ่วงดุลอำนาจอย่างน่าหวาดเสียวกับประชาธิปไตยที่เป็นพันธมิตรของราชสำนัก กองทัพอายใ้ความเข้มแข็งจากอาวุธยุทธโธปกรณ์และงบประมาณที่สหรัฐฯ เริ่มอัดฉีดมาให้ในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ เหล่านายพลที่ค้ำจุนอำนาจของพิบูลคือ กาจ, ผิน, เผ่า ศรียานนท์, และสฤษดิ์ ธาระรัชต์ ต่าง

¹⁵ ทักษ์, *Thai Politics*, 592.

¹⁶ *New York Times*, April 12, 1948.

¹⁷ กอบเกือ, *Thailand's Durable Premiere*, 24.

พากันตั้งดวงสร้างความมั่งคั่งและวางฐานทางการเมืองและธุรกิจของตนเอง ประชาธิปไตยและราชสำนักทุ่มเทให้กับการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ ปลายปี 2491 พวกเขาจัดการเอาคืนจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 โดยแทบจะเป็นการฟื้นฟูระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นมาใหม่

รังสิตแต่งตั้งคณะกรรมการร่างในวันที่ 12 กรกฎาคม และประธานยกร่างคือเสนีย์ก็วางแนวทางด้วยการเรียกร้องอย่างแข็งกร้าวให้ทุกฝ่ายยึดมั่นในหลักการระบอบกษัตริย์ที่มีรัฐธรรมนูญ เขาประกาศว่าระบอบกษัตริย์มีความมั่นคงมากกว่าสาธารณรัฐ ตามรายงานข่าวของหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง “ผมไม่สนับสนุนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ในฐานะนักประชาธิปไตย ผมต้องการกษัตริย์ ผมมีความจงรักภักดีอย่างที่ที่สุดต่อกษัตริย์และหวังให้สถาบันกษัตริย์คงอยู่ตลอดไปชั่วกาลนาน”

แม้จะอหังการปานนั้น การร่างรัฐธรรมนูญก็กินเวลานานและยืดเยื้อ มีการถกเถียงในรายละเอียดถึงโครงสร้างสถาบันกษัตริย์ที่มีอำนาจจำกัดแต่อยู่คงทนและความผิดพลาดที่ทำลายสถาบันกษัตริย์ของฝรั่งเศสและรัสเซีย และทำให้จักรพรรดิญี่ปุ่นอ่อนแอ คณะยกร่างศึกษางานเขียนของคนอย่าง Walter Bagehot ผู้เชี่ยวชาญรัฐธรรมนูญอังกฤษในศตวรรษที่ 19 และปฏิเสธข้อเสนอที่สุดโต่ง อาทิ ให้กษัตริย์แต่งตั้งนายกรัฐมนตรีเอง หรือให้กษัตริย์มีอำนาจยับยั้งที่เด็ดขาดโดยไม่มีการทัดทาน

กระนั้น รัฐธรรมนูญที่ได้ก็มีความเป็นประชาธิปไตยเพียงเท่าที่ธานีเคเซอร์อธิบายความเป็นกษัตริย์ของสยาม สถาบันกษัตริย์ถูกยกให้มีสถานะสูงส่งเหนือการเมือง และมีอำนาจมหาศาลในการกำกับรัฐบาล อภิรัฐมนตรีสภาถูกปรับใหม่ให้กลายเป็นคณะองคมนตรี 9 คน ที่กษัตริย์เป็นผู้เลือก เพื่อทำหน้าที่ให้คำปรึกษาวุฒิสมาชิก 100 คนที่กษัตริย์เป็นคนเลือกทั้งหมดเช่นเดิม แต่คราวนี้ไม่ใช่นายกรัฐมนตรีที่ทำหน้าที่ลงนามสนองการแต่งตั้งวุฒิสมาชิก แต่เป็นประธานองคมนตรี ซึ่งทำให้วุฒิสภากลายเป็นของว่างไปทั้งหมด ประธานวุฒิสภาจะเป็นประธานรัฐสภาโดยอัตโนมัติ สภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการเลือกตั้งมีจำนวนมากกว่าวุฒิสภาเล็กน้อย แต่อำนาจยับยั้งของกษัตริย์จะสามารถทัดทานได้ก็โดยอาศัยเสียงถึงสองในสามของรัฐสภา

กษัตริย์มีอำนาจปลดรัฐมนตรีคนใดหรือทั้งคณะได้ เช่นเดียวกับข้าราชการทหารและพลเรือนในสามระดับชั้นสูงสุด นอกจากนี้กองทัพยังอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาสูงสุดของกษัตริย์โดยตรง โดยไม่ผ่านรัฐบาล ในส่วนของนิติบัญญัติ กษัตริย์มีอำนาจออกคำสั่งในเรื่องทั่วไป และกรณีฉุกเฉินได้โดยมีฐานะเท่ากฎหมายที่ออกโดยรัฐบาลในเรื่องเกี่ยวกับภาษีอากรและเงินตราที่อาจต้องมีการพิจารณาอย่างเร่งด่วนและเป็นความลับ อำนาจในการนี้จะถูกเตรียมไว้สำหรับกรณีอย่างเช่น การลดค่าเงิน ซึ่งชวนให้นึกถึงภาวะเศรษฐกิจฝืดเคืองในช่วง 2474-5 ของรัชกาลที่ 7 อย่างไรก็ดี เนื่องจากเรื่องเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยความรู้ความชำนาญเฉพาะทาง อำนาจนี้จึงมักสงวนไว้กับนายกรัฐมนตรีและประธานาธิบดีเท่านั้น

นอกจากนี้ ราชสำนักยังได้อำนาจประชามติอันเป็นของใหม่ด้วย กล่าวคือ กษัตริย์สามารถแก้ไขรัฐธรรมนูญโดยข้ามรัฐบาลและรัฐสภาได้ด้วยการจัดให้มีการลงประชามติ โดยใช้เพียงเสียงข้างมากของผู้ออกเสียงเท่านั้น (เทียบกับที่ต้องใช้เสียงสองในสามของรัฐสภา) ดังนั้นกษัตริย์สามารถแก้ไขรัฐธรรมนูญได้ด้วยเสียงประชาชนโดยตรง โดยไม่ต้องสนใจรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง

ส่วนการสืบบัลลังก์ กฎมณเฑียรบาล 2467 ถูกนำกลับมาใช้ใหม่ แต่คราวนี้รัฐธรรมนูญระบุว่ากฎมณเฑียรบาลไม่สามารถยกเลิกหรือแก้ไขได้ และคณะองคมนตรีจะเป็นผู้เสนอชื่อรัชทายาท ไม่ใช่รัฐสภา กษัตริย์อาจจะมาจากการเลือกตั้งก็จริงอยู่ตามที่ธานีบอก แต่แน่นอนว่าไม่ได้มาจากการเลือกตั้งของคนนอกวง

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ส่งอิทธิพลสำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองไทย กษัตริย์มีอำนาจกว้างขวางและลึกซึ้งอย่างไม่ปรากฏในระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญอื่นใด เนื้อหาโดยรวมบ่งบอกนัยว่ารัฐสภาเป็นตัว

ปัญหาและอันตรายโดยกมลสันดาน รัฐธรรมนูญ 2492 นี้พยายามประมวลอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชของอดีตขึ้นมาด้วยภาษาสมัยใหม่ โดยสมมติขึ้นมาก่อนว่า กษัตริย์ในระบอบกษัตริย์มีความฉลาดและความดีงามอยู่แล้วในสายเลือด ย่อมสมควรเป็นอย่างยิ่งที่จะได้ครองอำนาจ โดยมี “พระมนูธรรมศาสตร์” เป็นแนวทาง

เมื่อร่างฉบับสุดท้ายปรากฏออกมา ก็สร้างความไม่พอใจให้กับเหล่าขุนทหาร ฝ่ายผู้สนับสนุนปรีดีและสาธารณชนจำนวนมาก มันถูกโจมตีว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อเจตนารมณ์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ธานีและอุปนิสัยนั้นก็ถูกกล่าวหาว่ากำลังวางแผนก่อตั้งพรรคการเมืองนิยมเจ้าขึ้นมา ธานีโต้ว่าไม่มีความจำเป็นจะต้องตั้งพรรค เพราะอันที่จริงแล้ว “ทุกพรรคการเมืองในเวลานี้ล้วนแล้วแต่สนับสนุนสถาบันกษัตริย์” และพวกนิยมเจ้าอื่นๆ ก็คิดว่าผู้วิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นพวกนิยมระบอบสาธารณรัฐและคอมมิวนิสต์¹⁸ มีคนหนึ่งเขียนลงในบางกอกโพสต์ ยืนยันว่ารัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้เป็นไปตามแนวคิดของรัชกาลที่ 7 ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่ได้ทำการปกป้องระบอบประชาธิปไตย¹⁹

อันที่จริง มันเสร็จอยู่ในมือราชสำนักเรียบร้อยแล้ว ตั้งแต่แรกเลย รัฐบาลได้กำหนดคดีการฟ้องอย่างชาญฉลาดว่ารัฐสภาจะต้องเห็นชอบร่างสุดท้ายทั้งฉบับหรือไม่ก็ปฏิเสธทั้งฉบับ โดยไม่อนุญาตให้มีการแก้ไข 27 มกราคม 2492 ร่างรัฐธรรมนูญผ่านสภาไปด้วยเสียง 125 ต่อ 30 พิบูลและเหล่าขุนทหารได้แต่นั่งมองจุดจบของพวกตนตาปริบๆ การจัดการเลือกตั้งเพื่อจัดตั้งรัฐบาลใหม่หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญหมายความว่าพิบูลจะต้องลาออก ประชาธิปัตย์มั่นใจว่าจะได้อำนาจกลับคืน วุฒิสภาก็เต็มไปด้วยคนของวัง ภูมิพลก็จะได้รับการเชื้อเชิญให้กลับมานั่งบัลลังก์ และ 2475 ก็จะเหลืออยู่แต่ในความทรงจำ

ราชสำนักก็ผลักมือกลางข่าวลือรัฐประหารและคำขู่จากพิบูล ต้นเดือนมีนาคม 2492 รัฐธรรมนูญใหม่ถูกส่งไปถึงภูมิพล ซึ่งทำการพิจารณาอย่างละเอียด พร้อมด้วยสมาชิกคณะกรรมาธิการหนึ่ง เขาคงไม่น่าจะเสนอแก้ไขอะไร เนื่องจากมันค่อนข้างจะเป็นนามธรรมและซับซ้อนเกินไปสำหรับเด็กหนุ่มอายุ 21 ปี หลังจากราชสำนักประกาศการลงนามของกษัตริย์ที่ส่งมาทางโทรเลข 23 มีนาคม อภิรัฐมนตรีสภาที่ลงนามและประกาศใช้รัฐธรรมนูญ อภิรัฐมนตรีสภาก็กลายเป็นคณะองคมนตรี รังสิตยังคงเป็นผู้สำเร็จราชการฯ และธานีได้เป็นประธานองคมนตรี พวกเขาจะกลับความลึกลับในชัยชนะแทบไม่ไหวเอาเลยทีเดียว

ราชสำนักยังคงมีงานที่ต้องทำอีกมาก การเสียชีวิตของอานันท์ยังเป็นประเด็นพูดคุยในกรุงเทพฯ และปรีดียังมีอิทธิพลอยู่ ในจังหวะที่การต่อสู้เรื่องรัฐธรรมนูญขึ้นถึงจุดสูงสุดในปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2492 ปรีดีลอบกลับเข้าประเทศ และพยายามทำรัฐประหารด้วยการสนับสนุนจากกองทัพเรือ ทว่าประสบความสำเร็จล้มเหลว แต่ก็เห็นได้ชัดว่ายังมีผู้ไม่ชมชอบทั้งทหารและวังอยู่มาก

ต่อกรณีการเสียชีวิตของอานันท์ วังและทหารร่วมมือกัน ในเดือนกันยายน 2491 ชายสามคนที่ถูกจับข้อหาฆ่าอานันท์ได้รับการไต่สวน เจ้าหน้าที่ของวังมอบหลักฐานอันน่ากังขาที่ชี้ไปยังปรีดี พร้อมด้วยแรงจูงใจที่หลักๆ ก็คือ การถกเถียงระหว่างปรีดีและอานันท์ในเรื่องคณะผู้สำเร็จราชการฯ นายจำเลยสามารถสู้ข้อกล่าวหาที่อ่อนมากนี้ได้เป็นอย่างดี เชื่อถือ อธิบดีกรมตำรวจ เผ่า ศรียานนท์ลงมือตีได้อย่างเหี้ยมโหด ในต้นปี 2492 ลูกน้อง

18 บางกอกโพสต์, 5 กุมภาพันธ์ 2492.

19 บางกอกโพสต์, 25 กันยายน 2491.

ของเผ่าสังหารทนายจำเลยไปสองคนและพยานจำเลยอีกหลายคน โดยอ้างว่าเป็นการปราบปรามคอมมิวนิสต์ คดีนี้ดำเนินต่อไปจนถึงปี 2493 พยานที่เป็นเชื้อพระวงศ์นับสิบ รวมทั้งระดับสูงสุดด้วย ต่างกล่าวโทษปรีดีด้วย หลักฐานแวดล้อมและคำบอกเล่า ปรีดีที่ลี้ภัยอยู่ในจีน ไม่สามารถแก้ต่างอะไรได้

ระหว่างนั้น ราชสำนักก็ทวงคืนอิทธิพลในปริมณฑลต่างๆ โดยเฉพาะที่สำคัญคือ สังฆมณฑล ด้วยการค่อยๆ เปลี่ยนผู้บริหารจากมหานิกายที่แต่งตั้งโดยพินูลมาเป็นพระในสังกัดธรรมยุติ ฝ่ายเจ้าก็ประสบความสำเร็จ ในการแก้คืนการปฏิรูปของพินูลและยึดอำนาจทางจิตวิญญาณกลับคืนมาสู่สถาบันกษัตริย์จนได้ในที่สุด เป็นไปได้มากกว่า ธานีคือผู้บัญชาการกระบวนการณ์ ซึ่งได้เริ่มมาตั้งแต่คราวที่พินูลถูกบีบออกจากอำนาจไปในปี 2487 สังฆราชจากมหานิกายที่พินูลเป็นคนแต่งตั้งก็บังเอิญเสียชีวิตลงในปีนั้นพอดี วชิรญาณวงศ์ ที่เป็นเชื้อพระวงศ์ และเป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศน์อันเป็นศูนย์กลางของธรรมยุติ ก็ได้รับตำแหน่งสืบต่อ²⁰ ครั้นตำแหน่งสังฆนายกวางลงในปี 2489 พุทธ โฆษาจารย์ พระธรรมยุติจากเทพศิรินทร์ก็เป็นแทน

ในปี 2490 พุทธ โฆษาจารย์เรียกร้องให้ยกเลิกการปฏิรูปสงฆ์ 2484 ของพินูลและนำพรบ.สงฆ์ 2445 กลับมาใช้ใหม่ สองปีถัดมา วชิรญาณวงศ์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากรัฐธรรมนูญฉบับนิยมเจ้า ก็สั่งให้วัดสายธรรมยุติ “แยกตัว” ออกจากการปกครองของสงฆ์ ซึ่งเป็นการกันไม่ให้กษัตริย์ทั้งสองยุบรวมกันตามแผนที่ได้มีการวางกันไว้²¹ ในปี 2494 วชิรญาณวงศ์แต่งตั้งศาสน โสภณ (จวน อุฏฐายี) พระธรรมยุติเป็นสังฆนายกแทนพุทธ โฆษาจารย์ที่เสียชีวิตไป โดยข้ามหัวพระอาวุโสสายมหานิกายจำนวนมาก²² การนี้ทำให้ธรรมยุติอยู่ในฐานะครอบงำ มหานิกาย ที่มีจำนวนพระสงฆ์มากกว่าถึง 20 เท่า และพรบ.สงฆ์ 2445 ของรัชกาลที่ 5 ก็ถูกนำกลับมาใช้ใหม่

ความสำเร็จประดानीของฝ่ายเจ้าแทบไม่มีความหมายใดๆ เลยต่อประชาชนส่วนใหญ่ที่ใช้ชีวิตตามท้องไร่ท้องนาและไร้การศึกษาในพสกนิกร 19 ล้านคนของภูมิภาค ถ้าหากสถาบันกษัตริย์อยากจะมีคามหมายต่อพวกเขา มากกว่าที่เหล่าขุนทหารและนักการเมืองมีละก็ ประชาชนจะต้องได้ประจักษ์และรับรู้ถึงการมีอยู่และความสูงส่งของสถาบันกษัตริย์ ดังนั้นในระหว่างที่กษัตริย์ไม่ได้อยู่ในเมืองไทย บรรดาเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงจึงต้องสร้างสำนึกดังกล่าวให้แก่พสกนิกร

ในตอนแรก มีการออกข่าวตามหน้าหนังสือพิมพ์และวิทยุอยู่เรื่อยๆ ถึงกิจกรรมต่างๆ ของภูมิภาคในยุโรป ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การเดินทาง และการพบปะกับเจ้าหน้าที่ระดับสูงต่างๆ ความเห็นของเขาเกี่ยวกับเรื่องการบริหารบ้านเมืองได้รับการรายงานประหนึ่งว่าเป็นโครงการ ตัวอย่างเช่น ในช่วงการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ราชเลขาธิการ นิกรเทวัญ เทวกุลปาวประกาศว่าภูมิภาคมีความใส่ใจอย่างมากในเรื่องรัฐธรรมนูญ และกำชับให้มีการรายงานต่อเขาอย่างใกล้ชิด²³ เท่ากับเป็นการบอกประชาชนว่ากษัตริย์กำลังดูแลบ้านเมืองของเขาอยู่ แม้จะอยู่ห่างไกลก็ตาม

กระบวนกรสร้างภาพนี้ยังรวมถึงการพยายามรื้อฟื้นพิธีกรรมต่างๆ ที่ธานีและรังสิตต่างเข้าใจดีว่ามีความสำคัญในการทำให้ประชาชนรับรู้ถึงความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ในการบรรเทาความทุกข์ยากในชีวิต

20 มรว.ชื่น นภวงศ์ ภายหลังได้รับเลื่อนฐานะเป็นกรมหลวง

21 Peter A. Jackson, *Buddhism, Legitimation, and Conflict* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1989), 75.

22 จวนได้ทำหน้าที่สังฆนายกมาก่อนแล้วสามปี ตั้งแต่พุทธ โฆษาจารย์ป่วยหนักตั้งแต่วันที่ 2491

23 บางกอกโพสต์, 22 มิถุนายน 2492

ของพวกเขา พิธีกรรมต่างๆ ทำให้ประชาชนมีความศรัทธา ดังนั้น เชื้อพระวงศ์ชั้นสูงจึงทำการรื้อฟื้นพิธีกรรมต่างๆ ที่ขาดหายไปตั้งแต่ 2475 โดยประกอบพิธีในนามของกษัตริย์และทำการประชาสัมพันธ์อย่างกว้างขวาง

ของตายคือวันจักรี วันที่ 6 เมษายน ในปี 2491 รัชกาลที่ 9 เสด็จไปทรงงานเฉลิมฉลองด้วยการให้ราชสำนักและประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น วันฉลองเริ่มต้นด้วยผู้สำเร็จราชการฯ นำเหล่าเชื้อพระวงศ์ชุดใหญ่สวดมนต์และทำบุญตักบาตรในสถานที่เก็บอัฐิของกษัตริย์องค์ก่อนๆ ในบรมหาราชวัง จากนั้น ทั้งหมดแต่งกายชุดผ้าไหมแบบไทยก็ไปบวงสรวงบูรพจักราชที่ 1 ริมน้ำเจ้าพระยา ท่ามกลางการจับจ้องมองดูของประชาชน

นั่นเป็นประเพณีที่สืบทอดมา ความเป็นสมัยใหม่ก็ถูกถ่ายทอดออกมาคู่ขนานกันไป วันจักรียังเป็นวันออกงานงานกาชาดประจำปีไปด้วยพร้อมกัน ซึ่งครอบครัวกษัตริย์เป็นผู้สนับสนุนและอุปถัมภ์ ทำให้งานกาชาดเป็นงานหลวง และเป็นงานสังคมแห่งปีสำหรับชนชั้นสูง จนดูเหมือนว่ากาชาดเป็นหน่วยงานของวัง งานบรรเทาทุกข์และความช่วยเหลือทางการแพทย์แสดงออกถึงความดีงามของจักรี

รัชกาลที่ 9 พิธีกรรมโบราณภายในราชสำนักกลับมาจำนวนมาก พร้อมทั้งออกข่าวประชาสัมพันธ์อย่างเต็มที่ ในฐานะผู้แทนกษัตริย์ เขาทำหน้าที่เปลี่ยนเสื้อคลุมพระแก้วมรกตปีละสามครั้ง ซึ่งเป็นพิธีที่เชื่อมศรัทธากษัตริย์เข้ากับรูปบูชาที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของประเทศ ต้นเดือนพฤศจิกายน 2491 รัชกาลที่ 9 จัดจกฐินหลวงตามวัดหลวงต่างๆ มอบผ้าไตรแก่พระชั้นผู้ใหญ่ในนามของกษัตริย์ ถึงภูมิพลจะไม่ได้อยู่ในเมืองไทยก็ตาม เขาก็ยังทำบุญและสนับสนุนศาสนา แสดงให้เห็นจริยวัตรอันบริสุทธิ์

เดือนพฤษภาคม 2492 รัชกาลที่ 9 พิธีบวงสรวงความอุดมสมบูรณ์แบบพราหมณ์-ฮินดูขึ้นมาใหม่ นับแต่ทศวรรษที่ 2473 (1930) การไถนาโดยใช้วัวศักดิ์สิทธิ์และเทพี หรือ *จรดพระนังคัล* นั้นมีการปฏิบัติอยู่บ้างโดยเจ้าหน้าที่รัฐ แต่พิธีบวงสรวงความอุดมสมบูรณ์ *พีชมงคล* ที่เคยทำภายในราชสำนักโดยไม่ค่อยมีใครได้เห็นนั้นไม่ได้รับการปฏิบัติเลย ในปี 2492 รัชกาลที่ 9 พิธีพีชมงคลกลับมาและเช่นบวงสรวงต่อเหล่าเทพยดา มันเป็นการเชื่อมโยงอันน่าอัศจรรย์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารในราชอาณาจักร²⁴

พิธีกรรมอื่นที่ได้รับการรื้อฟื้นคือ วันยกย่องรัชกาลที่ 5 ในเดือนตุลาคม และวันเกิดของกษัตริย์ที่ตอนนี้เป็นวันที่ 5 ธันวาคม ในวันเกิดนี้ เหล่าเชื้อพระวงศ์ทำบุญตักบาตรในตอนเช้าในนามกษัตริย์ วันนั้นจะมีงานเลี้ยงในวัง และเป็นวันหยุดของประชาชน สื่อมวลชนขณะเดียวกันก็เสนอข่าวกิจกรรมการทำบุญของกษัตริย์ในโอกาสอันดี โดยเน้นการให้อภัยโทษแก่นักโทษหลายพันคนเนื่องในโอกาสนี้ เป็นการแสดงความกรุณาของกษัตริย์ ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้นักโทษเหล่านั้นและครอบครัวสำนักในบุญคุณ แม้ว่ารัฐบาลจะเป็นผู้จัดทำรายชื่อนี้มาตามในวันนั้นปี 2491 บางกอกโพสต์รำพันถึงการขาดกษัตริย์ว่า “เวลานี้ประเทศต้องการผู้นำที่ทรงธรรมเสียยิ่งกว่าครึ่งใดที่ผ่านมา”

ประวัติศาสตร์กำลังถูกเขียนใหม่โดยพิธีเฉลิมฉลอง คล้อยจากวันเกิดที่เป็นวันรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม ซึ่งกำหนดเป็นวันหยุดสามวัน ชัดเจนว่ากิจกรรมเฉลิมฉลองไม่ได้อยู่ที่ตัวรัฐธรรมนูญหรือการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 แต่อยู่ที่ประชาธิปไตย ในฐานะที่เป็นผู้มอบรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชน ทำนองเดียวกัน วันชาติ 24 มิถุนายนที่เฉลิมฉลองการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ก็กลายเป็นการแสดงความสำนึกต่อประชาธิปไตย ไม่ใช่คณะราษฎร วันที่ภูมิพลขึ้นเป็นกษัตริย์ก็กลายมาเป็นวันหยุดอีกหนึ่งวัน รัชกาลที่ 9 ประกอบพิธีต่างๆ ในนามของภูมิพล ในขณะที่ปีบุลเป็นประธานในงานเฉลิมฉลองของรัฐบาล ที่ทุกคนต้องแสดงความจงรักภักดีเบื้องหน้ารูปขนาดยักษ์ของกษัตริย์

24 มักเชื่อกันโดยทั่วไปว่าพิธีกรรมนี้ได้รับการรื้อฟื้นโดยภูมิพลในช่วงปลายทศวรรษที่ 2493 (1950) โดยได้รับการสนับสนุนจากสฤณี ณระรัชต์

ยังมีวิธีการเล็กน้อยอื่นๆ อีกที่ทำให้ดูเหมือนว่าภูมิพลไม่ได้ห่างหายไปไหน อาทิเช่น ราชสำนักกลับมาเป็นเจ้าภาพงานศพเชื้อพระวงศ์ระดับย่อยๆ และคบคิดกับสามัญชน รังสิตเป็นตัวแทนกษัตริย์มอบปริญญาแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยและทหารตำรวจ ในเดือน พฤษภาคม 2492 เขามอบกระบี่แก่นายทหารจปใหม่ 176 คน ของจปร. ซึ่งเป็นการย้ายเดือนภารกิจที่พวกเขามีต่อสถาบันกษัตริย์ สองสามสัปดาห์ต่อมา เขาก็ไปมอบปริญญาที่ จุฬาฯ

นอกจากนี้ก็ยังมียุทธินโยบายสำหรับการกลับมาจากการลี้ภัยของเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงต่างๆ ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ และตายไปแล้ว เดือนมิถุนายน 2491 ราชินีหม้ายรำไพพรรณีของประชาธิปไตยพร้อมอัฐิของสามี และเขาได้รับการยกย่องให้เป็นนักปฏิรูปผู้ยิ่งใหญ่ ส่วนบรรดาข้าราชการได้รับการแทนที่น้อยกว่านั้นหน่อยเมื่อกลับมาในเดือน พฤษภาคมปีเดียวกัน ซึ่งเขาได้ลี้ภัยไปตั้งแต่คราวกบฏบวรเดชปี 2476 อัฐิของนริศและบริพัตรได้กลับมา ต่อจากนั้น พิธีศพของมโนปกรณณ์ นายกฯ สามัญชนนิยมเจ้าก็ได้รับการดูแลจากราชสำนัก

มีตัวอย่างอีกอันหนึ่งแสดงให้เห็นยุทธศาสตร์อันเพียบพร้อมของฝ่ายเจ้าในการฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์ กลับคืนสู่ใจกลางวัฒนธรรมไทย ในเดือนสิงหาคม 2491 เกิดการสร้างกระแสคลั่งไคล้หลังจากมีการค้นพบ ช้างเผือก ช้างเผือกเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจและบุญบารมี ซึ่งเป็นสมบัติของกษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว รัชสมัยที่มีการค้นพบช้างเผือกกว่ากันว่าเป็นรัชสมัยที่รุ่งโรจน์ในประวัติศาสตร์สยาม ช่วงรัชกาลที่ 6 ที่ไม่ขึ้นมั้นและรัชกาลที่ 8 ที่เคราะห์ร้ายนั้นล้วนขาดของขลังดังกล่าว ดังนั้นจึงเป็นวาระสำคัญเมื่อชาวบ้านชนบทคนหนึ่งจับช้างเผือกได้ และมอบให้แก่ภูมิพล ชาวบ้านคนนั้นได้รับรางวัลและบรรดาศักดิ์เป็นหลวง ราชสำนักจัดพิธีทางศาสนาต้อนรับ ช้างเผือกในกรุงเทพฯ มันก็ได้รับบรรดาศักดิ์ด้วยเช่นกัน

ส่วนสำคัญที่สุดสำหรับบุญบารมีของกษัตริย์คือ การส่งผลโดยตรงต่อชีวิตของพสกนิกรโดยผ่านทาง การสงเคราะห์และการให้ทาน กษัตริย์จะต้องเป็นผู้เสียสละ มีจิตใจกว้างขวางและไม่ยึดติดกับทรัพย์สินสมบัติ ของตัวเอง เพื่อจะได้ดำรงสถานะธรรมราชาอย่างแท้จริง

แต่ในการนี้ เขาต้องเผชิญคู่แข่ง นักการเมืองและขุนทหาร ซึ่งควบคุมงบประมาณแผ่นดินและ ช่องทางเข้าถึงแหล่งเงินทุนเอกชน ก็ได้สร้างสมสถานะบารมีของตนขึ้นมาด้วยการช่วยเหลือประชาชนเช่นกัน สถาบันกษัตริย์ตกอยู่ในสถานะเสียเปรียบ หลัง 2475 รัฐบาลได้ยึดทรัพย์สินของกษัตริย์ไปจำนวนมาก ส่วนใหญ่ เป็นอสังหาริมทรัพย์และหุ้นในบริษัทต่างๆ รวมแล้วก็มากโข ครอบครัวกษัตริย์เคยเป็นเจ้าของที่ดินประมาณ หนึ่งในสามของกรุงเทพฯ ขึ้นในในช่วงก่อนสงคราม รวมทั้งอาคารต่างๆ ที่เป็นที่ทำกรของรัฐบาล²⁵ ส่วน ใหญ่ถูกพิบูลอินเป็นทรัพย์สินของรัฐไปเรียบร้อยแล้ว เหลือส่วนที่สร้างรายได้แก่ราชสำนักไม่มากนักในตอน ปลายสงครามโลกครั้งที่สอง

ปลายทศวรรษ 2483 (1940) เป้าหมายหลักอันหนึ่งของพวกเจ้าก็คือการทวงทรัพย์สินก่อน 2475 กลับคืนมา และสร้างรายได้ให้กับครอบครัวกษัตริย์ เงินที่ได้ก็จะมาใช้ในกิจการราชสำนักและครอบครัวกษัตริย์ และเป็นแหล่งทุนในการทำให้กษัตริย์เป็นที่พึ่งที่สำคัญที่สุดของประชาชน การยึดอำนาจทางการเมืองคืนมาได้ ในช่วงปี 2490-2491 เป็นก้าวสำคัญที่จะนำไปสู่เป้าหมายนี้ รัฐบาลควงแบ่งงบประมาณให้ราชสำนักเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในขณะที่เดียวกันก็เอาคืนทรัพย์สินจำนวนมากที่เคยเป็นของกษัตริย์ให้แก่ครอบครัวมืด (แต่อาคารและวัง ที่รัฐบาลใช้เป็นสำนักงานในบริเวณกรุงเทพฯ ชั้น ในยังคงเป็นของรัฐ)

25 ผาสุกและเบเคอร์, *Thailand*, 282.

ในปี 2490 ทรัพย์สินและการเงินของราชสำนัก เช่น สำนักพระราชวัง ทรัพย์สินส่วนพระองค์ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และทรัพย์สินของครอบครัวกษัตริย์ตกอยู่ในความดูแลของมรว.ทวิวงศ์ ถวัลย์ศักดิ์ ทวิวงศ์เกิดในปี 2444 จบการศึกษาจากเคมบริดจ์ เคยเป็นมหาดเล็กของรัชกาลที่ 6 จากนั้นเขาก็คลุกวงในของราชสำนักมาโดยตลอด

ทวิวงศ์ก่อร่างสร้างชุมทรัพย์ของกษัตริย์ขึ้นมาใหม่อย่างมีทักษะและใจถึง เขาค่อมให้รัฐบาลยอมรับกรรมสิทธิ์ของราชสำนักในทรัพย์สินที่ได้ตกไปอยู่ในมือของเอกชนอย่างไม่เป็นทางการตั้งแต่ 2475 มีประชาชนนับหมื่นคนอาศัยอยู่ในบ้านและร้านค้าย่านใจกลางเมือง ซึ่งแต่เดิมเป็นของกษัตริย์ ทวิวงศ์ทำให้คนเหล่านี้กลับมาจ่ายค่าเช่าแก่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ยอมรับความเป็นเจ้าของของสำนักงานฯ และจากปลายปี 2491 สำนักงานฯ แสวงหาทางเพิ่มรายได้ด้วยการให้เช่าสังหาริมทรัพย์ เพิ่มค่าเช่า และขับไล่ผู้ที่ไม่จ่ายค่าเช่าออกไป ไม่เว้นแม้กระทั่งรัฐสภาเอง รัฐสภาได้ครอบครองพระที่นั่งอนันตสมาคมที่ราชสำนักไม่ค่อยได้ใช้มานานมากแล้ว ถึงกระนั้น สำนักงานฯ ของทวิวงศ์ก็ขู่ที่จะขับไล่รัฐสภาออกไป หากไม่จ่ายค่าเช่าให้สำนักงานฯ นี่เป็นแนวคิดแบบเจ้าที่พื้นสมัยไปแล้ว คือการอ้างว่ากษัตริย์เป็นเจ้าของทุกสิ่ง ไม่น่าแปลกใจ บรรดาสมาชิกรัฐสภาพากันปฏิเสธ

ขณะเดียวกัน ทวิวงศ์ปรับโครงสร้างการถือครองในหมู่เจ้าเสียใหม่ เขาอ้างสิทธิของครอบครัวมหิดลในการเป็นเจ้าของวังและทรัพย์สินต่างๆ ที่ได้ตกไปอยู่ในการครอบครองของญาติผู้ป้าต่าง ๆ เขาไม่ต้องการให้ทรัพย์สินเหล่านี้ตกทอดไปอยู่ในมือของลูกหลานที่อยู่นอกวงในของจักรีอย่างไม่มีทางหวนคืน มาตรการของเขาสร้างความตึงเครียดพอสมควรในหมู่เชื้อเจ้า แต่ทวิวงศ์ก็แลกด้วยการจ่ายเป็นเงินปีจากทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์สำหรับทรัพย์สินเหล่านั้น ในสถานการณ์หลังสงครามขณะนั้น เงินสดเป็นที่ต้องการมากกว่าที่ดินอยู่แล้ว

ทวิวงศ์ยังทำการลงทุนในนามราชสำนักและครอบครัวมหิดลอีกด้วย กับภาคเอกชนอย่างธนาคารและบริษัทประกันภัยที่หวังจะได้ประโยชน์จากบารมีกษัตริย์พอๆ กับเงินร่วมลงทุน ธนาคารไทยพาณิชย์กลายเป็นฐานในการขยายการลงทุนของวัง ธนาคารแห่งนี้สนับสนุนโครงการก่อสร้างโรงแรมปรีเชสบนพื้นที่ของทรัพย์สินฯ โดยนักธุรกิจหญิงชนชั้นดี ปิยะอุย ซึ่งมีทั้งสำนักงานทรัพย์สินฯ และกัลยาณิวัฒนาช่วยอยู่ด้วย ธุรกิจนี้ภายหลังขยายเป็นเครือโรงแรมดุสิตธานี ซึ่งเป็นการลงทุนร่วมระหว่างชนชั้นดีและสำนักงานทรัพย์สินฯ

ภายในเวลาไม่กี่ปี ทวิวงศ์ก็สะสมเงินทุนไว้ได้มากมายมหาศาล ทำให้ราชสำนักสามารถเลี้ยงดูข้าราชการได้ดีขึ้น (จงรักภักดีมากขึ้น) และจ่ายเงินประจำแก่เชื้อพระวงศ์ชั้นสูงที่ประสบความอับคฤคหลังสงคราม ซึ่งมีอดีตราชินีราไพพรรณีรวมอยู่ด้วย กองทุนนี้ยังเป็นแหล่งทุนให้รังสิตใช้ในการฟื้นฟูพิธีกรรมและกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ของราชสำนักอีกด้วย

ที่สำคัญที่สุด กองทุนนี้ใช้ในการสร้างภาพพจน์ของกษัตริย์ในฐานะแหล่งที่มาของกุศลทาน ถึงตัวภูมิพลจะไม่อยู่ในเดือนมิถุนายน 2491 เขาก็บริจาคเงิน 100,000 บาท (5,000 เหรียญสหรัฐ) เพื่อนำไปซื้อเครื่องรับวิทยุแล้วแจกจ่ายให้แก่ชุมชนชนบททั่วประเทศเพื่อจะได้ฟังข่าวสาร (ซึ่งมีรายงานข่าวเกี่ยวกับกษัตริย์) เงินก้อนนี้ได้รับการกล่าวว่าเป็นมาจากกองทุนส่วนตัวของกษัตริย์²⁶ คราววันเกิดของเขาในปี 2491 กษัตริย์บริจาค “เงินส่วนตัว” 3,000 บาทให้กับ United Nations Appeal for Children ที่อยู่ในกรุงเทพฯฯ ถึงเดือนกรกฎาคม 2492 กษัตริย์ก็บริจาคเงิน 300,000 บาทให้กับโครงการรณรงค์ฉีดวัคซีนวันโรคของสถานเสาวภา ซึ่งอยู่ใน

26 บางกอกโพสต์, 8 มิถุนายน 2491

เครือข่ายของสถาบันพาสเตอร์และตั้งชื่อตามมเหสีคนแรกของจุฬาลงกรณ์ การบริจาคทำนองนี้จะเป็นเงินก้อนใหญ่มากขึ้นเรื่อยๆ และบ่อยครั้งขึ้น และได้รับการประชาสัมพันธ์อย่างดี เนื่องจากว่ารังสิตและทิวังค์เป็นผู้จัดการเรื่องนี้ ไม่เป็นที่ชัดเจนว่าภูมิพลจะรับทราบเรื่องนี้ด้วยหรือไม่ แต่ไม่สำคัญ ประชาชนล้วนเข้าใจว่าของขวัญต่างๆ เหล่านั้นมาจากตัวเขาเอง

เรื่องทั้งหมดนี้ล้วนอยู่ในสายตาของกลุ่มฯ โดยเฉพาะพิบูลที่เข้าใจเป็นอย่างดีถึงอำนาจของสัญลักษณ์นิยมแบบนี้ ด้วยกุมงบประมาณรัฐบาลอยู่ในมือ เขาสามารถที่จะเกทับกษัตริย์และอ้างความดีความชอบเป็นของตนเองได้ แต่ในอาณาบริเวณอื่นที่ฝ่ายเจ้ากำลังรุกคืบอยู่นั้น เช่น สังคมมณฑลและพิธีกรรมทางศาสนา เขาตกอยู่ในสภาพเปลี่ยงปล้ำ

ไม่ใช่ว่าเขาจะไม่ได้พยายาม ด้วยฐานะนายกรัฐมนตรีก การประชาสัมพันธ์เผยแพร่ของรัฐทั้งสิ่งตีพิมพ์และวิทยุต่างทำหน้าที่สรรเสริญเยินยอตัวเขา วางเขาในจุดที่ทั้งไม่เหนือกว่าและไม่ต่ำกว่ากษัตริย์ เขาสวมบทบาทหัวหอกในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ อันเป็นบทบาทสมัยใหม่ที่สถาบันกษัตริย์ยังไม่ทันได้มี แต่เขาก็ไม่ประสบความสำเร็จเต็มที่ ในปี 2491 พิบูลแต่งตั้งตัวเองเป็นประธานสภาวัฒนธรรมแห่งชาติที่รื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ เพื่อให้เขามีโอกาสได้ทานกระแสนิยมเจ้า แต่ฝ่ายเจ้าก็รู้ทัน จึงบีบให้เขาแต่งตั้งภานุพันธ์, เปรมบุรฉัตร, และปิ่น มาลากุลเป็นกรรมการ เพื่อเป็นหลักประกันว่าสถาบันกษัตริย์จะยังเป็นตัวนิยามวัฒนธรรมของชาติอยู่เสมอ

*****